

Misyonerlerin Kıskaçındaki Ülke: Kırgızistan

Salih Pay

Yard. Doç. Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi

Özet

Bu araştırma misyonerlik faaliyetlerini kolaylaştıran unsurları Kırgızistan örneğinden hareketle açıklamayı amaçlamaktadır. Kırgızistan diğer Türk cumhuriyetlerinde olduğu gibi Sovyetler Birliği döneminde ateist propagandaya maruz kalmış, bağımsızlık sonrasında ise çok yoğun bir misyonerlik faaliyetiyle karşılaşmıştır. Halkının dinî bilgilenme açısından eksikleri yanında ülkenin de ekonomik sıkıntılar içinde olması, Kırgızistan'da misyonerlik faaliyetleri için daha uygun bir ortam oluşturmuştur. Ayrıca köktendincilik, çoğulculuk, demokratikleşme vb. anlayış ve akımlar ile bunların uluslararası kurum ve kuruluşlarca desteklenmesi misyonerlik faaliyetlerini kolaylaştıran unsurlar arasında yer almaktadır.

Abstract

The Country under the Yoke of the Missionary: Kyrgyzstan

This article aims to explain the factors which make the missionary work easy from the sample of Kyrgyzstan. Kyrgyzstan, like the other Turkic republics, had suffered from atheistic propaganda during the period of Soviet Union, and after the independence, this time it was faced with very intensive missionary activities. The people's deficiency of religious knowledge beside the economic troubles made the country more

vulnerable to missionary. Discourses and movements like fundamentalism, pluralism, democratisation etc., and the support of them by some international institutions and organizations also helped the missionary work grow faster.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Orta Asya, Türk Cumhuriyetleri, Kırgızistan, Misyonerlik.

Key Words: Turkistan, Central Asia, Turkic Republics, Kyrgyzstan, Missionary Work.

Giriş

Türk kelimesinin Farsça *istan* ekiyle birleşmesinden oluşan *Türkistan* ifadesi *Türklerin yurdu* anlamına gelir. Çarlık Rusyası döneminde Rusların tüm çabalarına rağmen unutturulamayan ve hatta Sovyetlerin ilk dönemlerine kadar (16 Eylül 1924) yaşayabilmiş olan *Türkistan* adı, Pantürkizm'i çağrıştırmaması sebebiyle terk edilmiş ve yerini coğrafi bir tanımlama olan *Orta Asya* tabirine bırakmıştır.

Tarihte birkaç kez dinî ve siyasî hâkimiyet teşebbüslerine şahit olan Türkistan, VIII.-XIV. yüzyıllarda İslâm, Hıristiyanlık ve Budizm'in dinî¹, XIII. yüzyılın başında Moğolların siyasî nüfuzuyla tanışmıştır. Türkistan, XIX. yüzyılda batıya doğru genişleyen Çin, güneye doğru inen Rusya ve Hindistan üzerinden kuzeye doğru çıkan İngiltere'nin sömürgeci politikaları sonucunda Doğu, Batı, Güney (Afganistan) ve İran Türkistan'ı olmak üzere dörde bölünmüştür. Buna göre Doğu Türkistan Çin'in işgali altında bulunmaktadır. Önce Çarlık Rusyası ve akabinde de Sovyetler Birliği'nin işgali altında kalan Batı Türkistan ise, Sovyet döneminde yeni bir bölünmeye maruz kalmıştır. Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan devletleri şeklinde gerçekleşen bu parçalanma, Sovyetlerin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Türk cumhuriyetleri tarafından da benimsenmiştir.

Yüz binlerce insanın öldürüldüğü ve medeniyet merkezi şehirlerin viraneleştirildiği Moğol istilasının yaralarını uzun süre sarmaya çalışan ve bir kısım kültürel kayıplarını hâlâ telafi edemeyen Türkistan, Çarlık Rusyası döneminde Rus nüfuzunu askerî ve siyasî düzeyde tutabilmiş; Ruslaştırma ve Hıristiyanlaştırma faaliyetleri karşısında dinî ve millî birliğini önemli oranda koruyabilmiştir. Ancak, 1917 Bolşevik Devrimi ile başlayan ve yaklaşık 70 yıl süren Sovyet döneminde uygulanan dine karşı mücadele politikası, Türkistan'ı Hıristiyan tebliğine açık ve uygun bir hale getirmiştir.

¹ Erşahin, Seyfettin, "Türkistan'da Misyonerlik Faaliyetleri (Kırgızistan Örneği)", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 34, sy. 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 1998, s. 96

Bununla beraber Sovyet döneminde Hıristiyanlaşanların sayısının oldukça az olduğu da bilinen bir gerçektir. Çünkü Rusların Hıristiyan olmaları, Türk halklarının Sovyet döneminde Ruslara karşı olan direnişine paralel olarak misyonerlik faaliyetlerine de kapanmalarına sebep olmuş ve onların Hıristiyanlaşmalarını engellemiştir. Zira Müslüman Türk halkları Sovyet döneminde, Hıristiyanlığın kabul edilmesini, Ruslaşma olarak algılamışlardır.

Geçmişte İpek yoluna sahip olduğu için vazgeçilemez bir coğrafya kabul edilen Türkistan, günümüzde de bulundurduğu petrol ve doğalgaz rezervleri sebebiyle aynı önemini korumaktadır. Bu nedenle soğuk savaş sonrası dönemde başta ABD olmak üzere, İngiltere ve Almanya gibi güçlü Avrupa devletleri, Türkistan'a yönelik yoğun bir nüfuz mücadelesi başlatmışlar ve bu mücadelede, devlet-vakıf-kilise üçgeni arasında güçlü bir işbirliği gerçekleştirerek² Hıristiyan misyonerliğini bir araç olarak kullanmışlardır.

Kırgızistan, söz konusu nüfuz hareketinden etkilenen Türkistan'daki Türk cumhuriyetlerinin başında gelir.

Kırgızistan'da öncelikle Hıristiyanlar olmak üzere Hindular, Budistler, Krişnacılar, Maharişiler, Ateşperestler, Satanistler, Bahailer gibi pek çok grup yoğun bir faaliyet içindedir. Ülkede faaliyet gösteren dini gruplar, "Kırgızistan: Dinlerin Müsabaka Alanı" isimli başka bir makalede daha geniş bir şekilde incelendiği için bu çalışmada Hıristiyan misyonerliği ve özellikle de misyonerlik faaliyetlerini kolaylaştıran etkenler üzerinde durulmaktadır.

İslâm Tarihi Anabilim Dalı öğretim görevlisi olduğum 1996 yılından itibaren *İslâm Tarihi* dersleri yanında *Günümüz Türk İslâm Devletleri*, *Türk Cumhuriyetleri* ve *Günümüz İslâm Devletleri* gibi dersleri de okuttum. Bu nedenle derslerde işlediğim ülkelere yönelik akademik bir çalışma yapma arzusu içinde oldum. Bu çalışmanın arkasında böyle bir niyet bulunmaktadır. 2006-2007 öğretim yılında Kırgızistan Oş İlahiyat Fakültesi'nde misafir öğretim üyesi olarak bulunmam söz konusu arzu ve niyetin eyleme dönüşmesine imkân sağladı. Bunda adı geçen fakültede İslâm Tarihi yanında vermiş olduğum diğer derslerin ve özellikle de Dinler Tarihi dersinin oldukça büyük katkısı vardır. Gerek ders esnasında öğrencilerin aktarmış olduğu bilgiler ve gerekse çeşitli vesilelerle ülke içinde yapmış olduğum gezilerdeki gözlemlerim bu çalışmayı tamamlamayı Kırgızistan'a bir vefa borcu olarak görmeme vesile oldu.

Bilindiği gibi Kırgızistan topraklarının bir kısmı Sovyetler Birliği döneminde bile dini faaliyetler açısından bütünüyle kontrol altına

² Erol, Mehmet Seyfettin, "Orta Asya ve Kafkaslarda Mistik-Hümanistik Güç Oyunu: Misyonerlik Faaliyetleri", *Stratejik Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, c. 1, sy. 10, Şubat 2001, s. 6.

alınamayan Fergana Vadisi'nin devamında yer almaktadır. Dolayısıyla Kırgızistan, bölgedeki İslâmî hareketleri yakından takip eden devletler açısından önemli bir ülkedir.

Kırgızistan'da Rus, Alman ve Güney Kore kökenlilerin bulunması, Hıristiyan misyonerlere, ülkeye kolaylıkla nüfuz imkânı sağlamaktadır. Ayrıca Rusya, ABD ve Çin arasında denge politikası izlemeye çalışması, toprakları üzerinde hem Rusya hem de ABD'ye askerî üs tahsis etmesi, demokratikleşme hareketinde önemli gelişmeler kaydetmesi ve Türk cumhuriyetleri arasında en fakiri olması gibi sosyal, ekonomik, kültürel ve jeopolitik sebepler Kırgızistan'ı misyonerlik faaliyetleri karşısında oldukça savunmasız bırakmıştır. Uluslararası teşkilatların siyasi ve ekonomik destekleri, Soğuk Savaş sonrasında oluşan uluslararası konjonktür, demokratikleşme, çoğulculuk, diyalog ve tolerans gibi evrensel değerlerin istismarı, radikal hareketlerden duyulan endişe ve misyonerlik faaliyetlerinde geliştirilen yöntemler ülkeye yönelik dinî nüfuz hareketini kolaylaştıran etkenler arasındadır. Ayrıca ülkede radikal İslâmî hareket olarak nitelendirilenler hariç yetkili makamlardan izin alan her türlü dinî akım her hangi bir kısıtlamaya uğramaksızın serbestçe faaliyet gösterebilmektedir. Hatta ülke yöneticilerinin, çeşitli gerekçelerle, misyonerlere faaliyetlerini kolaylaştıracak pek çok imkân sunduğu da bilinmektedir³.

I. Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Mirasın Rolü

Sovyet döneminde diğer Orta Asya cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da yoğun bir ateizm politikası uygulandığı ve buna bağlı olarak toplumun da özellikle dinî pratikler olmak üzere manevi değerlerden oldukça uzaklaştığı bilinen bir gerçektir. Bu durum, toplumu daha önce yabancı olduğu din, mezhep veya çeşitli düşünce akımlarına karşı savunmasız bırakmıştır. Muhtemelen bu sebeple başta Hıristiyan misyonerler olmak üzere bütün dinî cemaatler Sovyet sonrası coğrafyayı temel faaliyet sahası olarak değerlendirmişlerdir⁴.

İslâmlaşmalarının geç tarihlerde olması, İslâm'ı geleneksel olarak yaşamaları ve çoğunlukla da dinî bilgilerinin yeterli düzeyde olmaması, Kırgızları kolayca misyonerlerin hedefi haline getirmiş ve

³ Erdem, Mustafa, *Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye*, Ankara 2005, s. 144; *Alert Series Kyrgyzstan Political Conditions in the Post-Soviet Era*, INS Resource Information Center, Washington, Eylül 1993, www.uscis.gov/files/nativedocuments/kyrgyz93.pdf, 12.03.2008, s. 14.

⁴ Adamson, Fiona B., "Global Liberalism Versus Political Islam: Competing Ideological Frameworks in International Politics", *International Studies Review*, c. 7, 2005, s. 558.

dinlerini terk edip Hıristiyan olmalarına⁵ veya başka dinlere girmelerine neden olmuştur. Nitekim ülkenin ikinci büyük şehri ve Güney Bölgesinin eyalet merkezi konumunda olan Oş'da gerek orta öğretim veya üniversite öğrencisi gerekse sıradan halktan olan bayanlara yönelik din eğitimi ve öğretimi veren sadece bir tane kurumun bulunması, toplumun misyonerlik faaliyetleri karşısında ne kadar zayıf olduğunu göstermektedir⁶. Gerçekten de misyonerler dinî bilgi düzeyi yeterli olan kişilere zaman ayırmayı pek tercih etmemektedirler. Mesela, Soros Vakfı'nın 1996 yılında Oş'ta düzenlemiş olduğu bir kompozisyon yarışmasına müracaat eden bir Kırgız genç, yapılan araştırma sonucunda İslâm dini hakkında bilgi sahibi olduğunun ortaya çıkması üzerine yarışmaya kabul edilmemiştir⁷.

Kırgızistan, bağımsızlığını kazanan Orta Asya cumhuriyetleri arasında Tacikistan'ın ardından en fakir ikinci cumhuriyettir. Yeterli miktarda yeraltı zenginliklerine sahip olmaması, mevcutların verimli bir şekilde işletilememesi, Sovyet döneminden kalan sanayi tesislerinin kullanılamaz hale gelmesi vb. sebepler, ülkede şiddetli bir ekonomik krizin yaşanmasına neden olmaktadır. Manevi değerler itibarıyla zaten savunmasız olan toplumun, ekonomik olarak da büyük yetersizlikler içinde bulunması, Kırgız halkını dış tehditlere karşı oldukça korumasız bırakmıştır. Nitekim Pentecostal Kilisesi papazı Vasya Kuzin, Kırgızistan'daki başarılarının, kilisenin mesajları ve iyi bir organizasyon yanında, büyük oranda ülkede yaşanan ekonomik sıkıntılara bağlı olduğunu bildirmiştir⁸. Böyle bir anlayıştan hareketle, aralarında Amerikan, Alman, Güney Koreli, Avusturyalı, Hintli, Hollandalı ve BDT'den (Bağımsız Devletler Teşkilatı) iş adamlarının da bulunduğu Protestan menşeli Hıristiyan gruplar 28 Ağustos 2001 tarihinde Bişkek'te bir araya gelmişler ve Kırgızistan'a ekonomik yardım yaparak Protestanlık ideolojisini temelden benimsetme kararı almışlardır⁹.

Ülkede yaşanan ekonomik sıkıntılar, en çok toplumun iş gücüne sahip kesimi üzerinde ağırlığını hissettirmekte; bu sebeple çok sayıda Kırgız, çalışmak amacıyla başta Rusya ve Kazakistan

⁵ Peyrouse, Sebastien, "Christianity and Nationality in Soviet and Post-Soviet Central Asia: Mutual Intrusions and Instrumentalizations", *Nationalities Papers*, c. 32, sy. 3, Eylül 2004, s.662.

⁶ Söz konusu kurum İmam Bakıt Cemaati adını taşımaktadır. Bkz. Heyat, Farideh, "Re-Islamisation in Kyrgyzstan: Gender, New Poverty and the Moral Dimension", *Central Asian Survey*, c. 23, sy. 3, 2004, s. 284.

⁷ Erşahin, a.g.m., s. 101.

⁸ Pelkmans, Mathijs, "Asymmetries on the 'Religious Market' in Kyrgyzstan", *the Postsocialist Religious Question: Faith and power in Central Asia and East-Central Europe*, ed. Chris Hann vd., Münster 2006, s. 38.

⁹ Murzaraimoğlu, Bakıt, *Baptizm ve Kırgızistan'da Baptist Faaliyetler*, Doktora Tezi, AÜ SBE, Ankara 2003, s. 120.

olmak üzere eski Sovyet cumhuriyetlerine gitmektedir¹⁰. Resmî olmayan bilgilere göre yurt dışında çalışan Kırgızların sayısı bir milyon kişiyle ülke nüfusunun beşte birine yaklaşmakta; bunların da %96'lık bir oranla büyük çoğunluğunu 18–45 yaş grubu kişiler oluşturmaktadır¹¹. Misyonerler, bunları da *Hristiyanlık bilgisinin* ve *İsa sevgisinin* ulaştırılması gereken kişiler olarak görmektedirler¹². Dikkat çekici olay, aynı yaş grubunun, misyonerlerin ülke içindeki hedef kitlesiyle de büyük ölçüde örtüşüyor olmasıdır. Yani ister ülke içindekiler, isterse yurtdışındakiler olsun içlerinde üniversite gençliğinin de bulunduğu yaş grubu, Kırgızistan'ı kontrol altına almayı hedefleyen ülkelerin esas ilgi alanına girmektedir. Dolayısıyla Kırgız gençliği, misyonerlerin yaş grubu bakımından hedef aldığı en önemli kitleyi oluşturmaktadır¹³. Zira gençler, Sovyet döneminde ateist eğitim sistemine göre yetiştikleri için aile büyüklerinden şifahi bilgiler alamamaları ve bağımsızlık sonrasında da yeterli düzeyde oluşturulup yaygınlaştırılmadığı için din eğitim-öğretimi veren kurumlardan yararlanamamaları sebebiyle, dinî dejenerasyona en fazla maruz kalmış kesim olarak nitelendirilebilir. Özellikle üniversite gençliğinin, dinî bilgi yetersizlikleri yanında, Komünist dönem sonrasında çılgınca bir tüketimi teşvik eden kapitalist bir anlayışa maruz kalmaları, onları, ülkede yaşanan maddi olumsuzluklardan en üst düzeyde etkilenen kişiler haline getirmiştir. Çünkü misyoner kuruluşların insani yardım görüntüsü altında, çok geniş alanda sunmuş oldukları imkânlar pek çok kişiye cazip gelmektedir. Gençlerin yoğunlukta olduğu üniversite çevrelerinde, özellikle dil ve bilgisayar öğretimi araç olarak kullanılmakta, bu çerçevede İngilizce ve bilgisayar kursları açılmakta, genç kursiyerlere oldukça cazip gelen Amerika veya İngiltere'ye götürme¹⁴, iş bulma gibi çeşitli vaatler yapılmaktadır. Buna ilave olarak ülkenin maddi problemlerle yüz yüze kalması, geçimini güçlkle sağlayan aileler, dul kadınlar ve

¹⁰ Çalışmak amacıyla yurt dışına çıkan Kırgızların %75'i Rusya'ya, %12'si de Kazakistan'a gitmektedir. Bkz. Ergeshbaev, Uran, "External Labor Migration of Kyrgyzstan's Indigenous Population and Its Socio-Economic Consequences", *Central Eurasian Studies Review*, c. 5, sy. 2, Yaz 2006, s. 41.

¹¹ "Kyrgyz Political Expert: the Problem Migration Kyrgyzstan is Vital as Never Before", <http://www.anakstore.com/kyrgyz-political-expert-720211.html>, 10.03.2008.

¹² Graham, Don, "Hidden Millions: Central Asian Muslims Migrate to Russia", Baptist Press, <http://www.bpnews.net/bpnews.asp?id=27107>, 28.02.2008.

¹³ Erdem, Mustafa, "Misyonerlik ve Kırgızistan'da Misyoner Faaliyetler", *Dinî Araştırmalar*, Ocak-Nisan 1999, c. 1, sy. 3, s. 33; Erdem, a.g.e., s. 38.

¹⁴ Yulboldiev, Eldiyarbek, *Oş Bölgesindeki Hristiyan Misyonerlerin Faaliyetleri*, Mezuniyet Tezi, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Oş/Kırgızistan 2005, s. 25.

yetimler gibi toplumun diğer kesimlerinin de misyonerlik teşkilatlarının ilgi alanına girmesine sebep olmuştur¹⁵.

Ekonomik sıkıntılar, işsizleri de misyonerlik faaliyetlerinin önemli bir hedefi haline getirmektedir. Nitekim Kazakistan'da *hayır kuruluşu* adı altında misyonerlik faaliyeti gösteren 25 teşkilat, kendilerine taraftar kazanmak amacıyla gençlere, konferanslara davet ettikleri her insan için belli oranda yüzdeler vermekte ve ayrıca maaş adı altında 40–60 dolar arasında maddi yardımlarda bulunmaktadır¹⁶. Benzer örneklere Kırgızistan'da sıkça rastlanmaktadır.

II. Uluslararası Teşkilatların Rolü

Uluslararası düzeyde faaliyet gösteren organizasyonların misyonerler ve buna bağlı olarak misyonerlik çalışmalarıyla ya da misyoner örgütlerin siyasî otoritelerle yakın bir ilişki veya işbirliği içinde olmaları eskiden beri bilinmektedir. Mesela, XII. asrın son yarısı ile XVI. asrın ilk yarısı arasında kurulmuş bulunan önemli Katolik misyonerlik teşkilatlarının destekçileri, ilk yıllarda dönemin iki büyük kolonyal gücü Portekiz ve İspanya, sonraki dönemlerde Fransa ve Almanya, daha sonra yine Almanya ve İrlanda olmuştur¹⁷. Misyonerlerin günümüzdeki en büyük destekçisi ise dünyanın ve Protestanların en güçlü devleti olan ABD'dir. Nitekim ABD Başkanı George Bush 3 Mart 1992 tarihinde fundamantelist Hıristiyan dinî grupların oluşturduğu Ulusal Evangelikler Derneği (The National Association of Evangelicals)'nde yaptığı seçim konuşmasında Kilise öğretilerinin ve Hıristiyanlığın çöken Komünist Bloka, Üçüncü Dünya'ya ve İslâm ülkelerine taşınması için misyonerleri göreve çağırmış ve bu konudaki çalışmaları sonuna kadar destekleyeceğini bildirmiştir¹⁸. Bu durumu iyi değerlendiren ve daha önceden böyle bir gelişmeye ekonomik ve siyasî yönden hazırlıklı olan misyoner kuruluşlar kendi devletlerinin de desteğini almak suretiyle hemen harekete geçmişler ve henüz bağımsız devletler oluşmadan bu bölgeye ulaşmışlardır¹⁹.

Günümüzde uluslararası teşkilatlar arasında bütün dünyada misyonerlik faaliyetlerine yön veren en önemli kuruluş Dünya

¹⁵ Murzaraimoğlu, a.g. doktora tezi, s. 59; Yulboldiev, a.g.t., s. 17–18.

¹⁶ Küçüköğlü, Bayram, *Misyonerlik Faaliyetleri ve Türk Dünyasına Yönelik Çalışmaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü SBE, Gebze 2003, s. 187.

¹⁷ Turan, Ömer, *Avrasya Coğrafyasında Misyonerlik Faaliyetleri*, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=40&yazi=23>, 30.12.2007.

¹⁸ Küçüköğlü, a.g.t., s. 184.

¹⁹ Küçüköğlü, a.g.t., s. 184.

Kiliseler Konseyi'dir²⁰. Birçok alt kurulu bulunan örgüt, aynı zamanda BM'de hukuki statüsü bulunan tek devletsiz teşkilat olma özelliğine de sahiptir. Fiilen misyonerlik yapan kuruluşlardan 53'ü, uluslararası kurumlarla resmen işbirliği içinde olup onlara danışmanlık hizmeti sunmaktadır²¹.

Söz konusu uluslararası kuruluşlar her konuda misyoner örgütlere destek vermektedirler. Nitekim Kırgızistan'da faaliyet gösteren kiliseler arasında yer alan Pentecostal Kilisesi, karşılaştığı zorlukları bu tür uluslararası kuruluşların siyasi katkıları sayesinde kolaylıkla aşabilen misyoner örgütlerden biridir. Adı geçen kilisenin papazı Vasya Kuzin, faaliyetleri esnasında Kırgız hükümeti nezdinde yapılması gereken bir iş olduğunda, bununla kendilerinin muhatap olmadığını, konuyu öncelikle uluslararası örgütlerde çalışan dostlarına aktardığını, hükümet yetkilileriyle onların görüştüğünü ve konunun henüz problem haline bile dönüşmeden çözüldüğünü ifade etmektedir²².

Ülkede faaliyet gösteren misyoner teşkilatlardan İsa Mesih Kilisesi de, kilise üyesi Alina Shvidko'nun bildirdiğine göre uluslararası örgütlerden destek alan kiliselerden biridir. Nitekim Shvidko, 2003 yılında Oş ve Karakol şehirlerindeki faaliyetleri hakkında kilise yetkilileri ile devlet yöneticileri arasında oluşan anlaşmazlığın, konunun uluslararası örgütlere ve uluslararası medyaya taşınması sonrasında hemen çözüldüğünü belirtmiştir²³. Bu durum, Uluslararası Din Özgürlüğü 2004 yılı raporuna da yansımış; söz konusu rapora göre Bıшкеk'teki ABD elçiliği, İsa Mesih Kilisesi'nin karşılaştığı problemleri müzakere etmek üzere devlet yetkilileriyle birtakım görüşmeler yapmıştır²⁴. Hâlbuki iki ülkenin üst düzey resmî kurumları arasında düzenlenen bir protokol ile kurulmuş olmalarına rağmen ne Türkmenistan'daki Mahdumkulu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde ve ne de Kırgızistan'daki Oş Üniversitesi İlahiyat

²⁰ Kilise liderleri Dünya Kiliseler Konseyi'ni kurmak amacıyla 1937 yılında bir araya gelmişlerse de, İkinci Dünya Savaşı sona erinceye kadar resmî kuruluşu tamamlanamamıştır. Resmî kuruluş 1948 yılı Ağustos ayında Amsterdam'da 147 kilise temsilcisinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Bkz. "the World Council of Churches and the Ecumenical Movement", *World Council of Churches*, <http://www.oikoumene.org/en/who-are-we/background.html>, 18.03.2008.

²¹ Uluslararası kurumlara danışmanlık hizmeti sunan misyonerlik teşkilatlarından 16'sı ECOSOC, 16'sı UNESCO, 7'si UNICEF, 5'i FAO, 8'i ILO ve 1' de WHO ile işbirliği halindedir. Bkz. İnandı, İsa, "Türk Dünyasında Misyonerlik", *Bilgi (Bilim ve Kültür Dergisi)*, sy. 2, Yaz 1996, s. 35.

²² Pelkmans, *Asymmetries...*, s. 39.

²³ Rotar, Igor, "Kyrgyzstan: Religious Freedom Survey", *F18News*, 7 Ocak 2004, http://www.forum18.org/Archive.php?article_id=222, 10.03.2008.

²⁴ "Kyrgyzstan", *International Religious Freedom Report 2004*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2004/35464.htm>, 10.03.2008.

Fakültesi'nde zaman zaman karşılaşılan zorluklar, misyoner teşkilatları kadar kolaylıkla aşılabilmektedir.

Uluslararası örgütlerin misyonerlik faaliyetlerine olan destekleri sadece diplomatik görüşmelerle sınırlı değildir. Onların asıl etkili oldukları alan finansman konusundadır. Gerçekten de üç haftalık bir program için gönderilen kısa dönem bir misyonerin maliyetinin bile üç bin dolara ulaştığı²⁵ dikkate alınacak olursa, misyonerlik faaliyetlerine hem Kırgızistan'da hem de dünya çapında çok büyük harcamalar yapıldığı kolayca anlaşılacaktır. Kaldı ki pek çok ülkede misyonerlik faaliyetlerine zemin hazırlayacak çalışmalar da yüksek maliyetler oluşturmaktadır. Nitekim diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu üzere, Kırgızistan'da da Soros Vakfı ve Hıristiyan bir örgüt olan Central Asia Free Exchange (CAFE) gibi çok sayıda uluslararası kuruluş, ülkede demokrasiyi geliştirmek ve Batılılaşmış bir elit tabaka oluşturmak amacıyla özellikle genç nüfusa yönelik pek çok alanda çeşitli faaliyetler yapmaktadırlar. Bu hususta Batılı devletlerin yapmış oldukları harcamalar milyonlarca dolar ile ifade edilmektedir. 1998 yılında sadece U.S. Agency for International Development (USAID) isimli bir Amerikan kuruluşunun Özbekistan ve Kırgızistan'daki harcamalarının on bir milyon doları bulduğu belirtilmektedir²⁶. Batılı kuruluşlar kilise yapımını da desteklemektedirler. Nitekim Almanya'daki Ümit Işığı grubunun Narin şehrinde inşa edilecek bir kiliseye on dört bin Alman Markı yardımda bulunduğu kaydedilmiştir²⁷.

Bu örnekler, büyük ekonomik sıkıntılarla mücadele etmekte olan Kırgız halkının insani yardım kampanyalarıyla nasıl bir kıskaca alındığını açıkça göstermektedir.

III. Uluslararası Konjonktürün Rolü

Soğuk savaş sona erip Komünist sistem çöktüğünde uluslararası şartlar ve küresel güvenlik çarpıcı değişikliklere maruz kalmıştır. Bu çerçevede dünya ABD liderliğinde tek kutuplu bir hale gelmiş, klasik düşman algılaması değişmiş, yeni bağımsız devletler ortaya çıkmış ve dünya, hareketli jeopolitik dönüşümlerin yaşandığı bir döneme girmiştir. Bu arada Rusya, Çin ve İslâm dünyasının arasında yerleşmiş stratejik önemi olan Türkistan'ın jeopolitik

²⁵ Hanciles, Jehu J., "Transformations within Global Christianity and the Western Missionary Enterprise", *Mission Focus*, c. 14, Indiana 2006, s. 17.

²⁶ Adamson, Fiona B., "International Democracy Assistance in Uzbekistan and Kyrgyzstan: Building Civil Society From the Outside?", *Uzbekistan and Kyrgyzstan*, ed. Mendelson, Sarah E. - Glenn, John K., New York 2002, s.177.

²⁷ Murzaraimoğlu, Bakıt, *Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan'da Faaliyet Gösteren Hıristiyan Kökenli Misyoner Gruplar*, Yüksek Lisans Tezi, AÜ SBE, Ankara 2000, s. 69.

konumunda da birtakım değişiklikler olmuş; bölge, uluslararası güçlerin ilgi duyduğu bir mücadele alanı haline gelmiş ve bu çerçevede bölgenin enerji kaynaklarını kontrol etmek için son derece riskli yeni bir oyun devreye sokulmuştur. Söz konusu oyunda her devlet olmasa da, bölgede etkisini gösterebilecek yeterli düzeyde ekonomik ve askerî-siyasî güce sahip olanlar yer almıştır. Bunlardan bazıları, hedeflerine ulaşmak için daha az insanî fakat daha fazla tehlikeleri olan yöntemleri tercih etmeye başlamışlardır²⁸. Bu bağlamda Birinci Körfez Savaşı ve özellikle de 11 Eylül hadisesinin, misyonerlerin Türkistan Müslümanlarına yönelik faaliyetlerini arttırmalarına sebep olduğu hatırlanabilir²⁹. Benzer şekilde 2001 Eylül'ünden itibaren, ABD ve müttefikleri bölgede terörizme karşı mücadele ettikçe, Türkistan'da İslâm'ın siyasî etkileri büyük bir ilgi odağı haline gelmiştir³⁰. Yani Müslümanlar bir taraftan misyonerlerin yoğun Hıristiyanlaştırma faaliyetleriyle dinî baskı altına alınırken, diğer taraftan terörle mücadele çerçevesinde, İslâm'ın teröre yatkın bir din olarak anlaşılabilir şekilde gösterilmesi³¹, Müslümanların psikolojik baskı altına alınmalarına sebep olmuştur. Bu süreçte çoğu zaman terörle mücadele ve İslâm'ın tanıtılmasına yönelik faaliyetlerin kasten birbirine karıştırıldığı gözlenmektedir. Bunlar arasında, sadece tebliğ faaliyetinde bulunan ve siyasî söylemleri olmayan bazı cemaatleri, mücadele edilmesi gereken zararlı akımlar olarak algılayan din görevlilerine bile rastlanmaktadır³². Kırgızistan'ın, terörle mücadeleyi desteklemek amacıyla bölgede operasyon yapmak isteyen ABD'ye, hava koridorunu açan ilk ülke olması³³, böyle bir algılamının, ülke yöneticilerinin tavırlarından da destek bulduğunu düşündürmektedir.

²⁸ Moldaliev, Orozbek, "An Incongruous War in the Valley of Poison: the Religious Conflict in Southern Kyrgyzstan", *Central Asia and the Caucasus*, c. 1, 2000, <http://www.ca-c.org/journal/eng-01-2000/03.moldaliev.shtml>, 09.03.2008, s. 11.

²⁹ Pelkmans, Mathijs, "Culture' as a Tool and an Obstacle: Missionary Encounters in Post-Soviet Kyrgyzstan", *Journal of the Royal Anthropological Institute*, c. 13, sy. 4, Aralık 2007, s. 884.

³⁰ Fletcher, Joseph F. - Sergeyev, Boris, "Islam and Intolerance in Central Asia: the Case of Kyrgyzstan", *Europe-Asia Studies*, c. 54, sy. 2, Mart 2002, s. 252.

³¹ Proglar, Yusef J., "Islamic Imagery and American Policy", *Covering Islam: Challenges & Opportunities for Media in the Global Village* (Ed. Syed Farid Alatas), Singapore 2005, s. 59.

³² Bu kanaat 2006-2007 öğretim yılında Kırgızistan Oş İlahiyat Fakültesinde misafir öğretim üyesi olarak görev yaptığım süre içerisindeki şahsî gözlemlerime dayanmaktadır.

³³ Fletcher, Joseph F. - Sergeyev, Boris, "Islam and Intolerance in Central Asia: the Case of Kyrgyzstan", *Europe-Asia Studies*, c. 54, sy. 2, Mart 2002, s. 252.

A. Demokratikleşme, Çoğulculuk, Diyalog ve Tolerans

Pek çok hadisenin iç içe yaşandığı Soğuk Savaş sonrası Türkistan'da demokratikleşme, çoğulculuk, dinlerarası diyalog ve tolerans gibi evrensel değerlerin, Kırgızların dinî ve millî niteliklerinden kaynaklanan geleneksel hoşgörülerinden de yararlanılarak adeta misyonerlik faaliyetlerine zemin hazırlayacak unsurlar haline geldiği gözlenmektedir. Aslında, özellikle şehirlerde yaşayan Kırgız halkı, geleneksel konukseverliği çerçevesinde farklılıkları hoşgörüyü karşılayabilecek bir özelliğe sahiptir. Misyoner örgütler, Batının kendi tarihinde pek rastlanmayan bu anlayışı daha da genişletmeyi hedef haline getirmişlerdir³⁴. Ancak dinî faaliyetlere ilişkin toleransın, en fazla Hıristiyan misyonerlerin yararlandığını da burada belirtmek gerekir. Zira Devlet Din İşleri Komisyonundaki yetkililerin verdikleri bilgilere göre, iki binli yılların başlarında ülkeye altı yüz Hıristiyan misyonerin giriş yapmasına karşın, ancak iki yüz kişinin İslâm'ı anlatmak üzere gelmiş olması bu kanaati doğrulamaktadır³⁵.

Başta ABD olmak üzere çeşitli ülkeler Kırgız toplumunda zaten var olan hoşgörü anlayışının, özellikle misyonerlik faaliyetlerine hasredilmesini sağlayacak nitelikte gayret gösterdikleri gözlenmektedir. Bu çerçevede ABD'nin, Dışişleri Bakanlığı ve Bişkek elçiliği de dâhil olmak üzere vakıf, üniversite vb. çeşitli kurum ve kuruluşları aracılığıyla gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerden 2004, 2005 ve 2007 yılı Uluslararası Din Özgürlüğü raporlarına yansyanlardan bazıları şunlardır³⁶:

-ABD elçiliği, ülkenin daha fazla muhafazakâr olan Güney bölgesinde, aileler, dinî liderler, öğretmenler ve mahalli yöneticileri kapsayan okul sonrası gruplara yönelik bir *dinî hoşgörü programı* hazırlamış, ABD Dış İşleri Bakanlığı da Oş eyaletinin Nookat bölgesinde yaşayan Müslüman gençler için bir *dinî hoşgörü programının* hazırlanması amacıyla 150.000 dolar ödenek ayırmıştır.

-Bir ABD resmî vakfı, Bişkek'teki İslâm Üniversitesi ile Sosyal Bilimler Araştırma Konseyi arasında dinî programlara katkı sağlamak amacıyla *Matematik, İngilizce ve Karşılaştırmalı Dinler Tarihi kursu* ile *karşılıklı öğretim üyesi ziyaret ve değişimini* kapsayan bir işbirliği programı başlatmıştır. Bu çerçevede İslâm Üniversitesinden

³⁴ Anderson, John, "Creating a Framework for Civil Society in Kyrgyzstan", *Europe-Asia Studies*, c. 52, sy. 1, Ocak 2000, s. 88.

³⁵ Tüğen, Kâmil, *Kırgızistan'dan Notlar*, Bişkek 2002, s. 90.

³⁶ "Kyrgyzstan", *International Religious Freedom Report 2004*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2004/35464.htm>, 10.03.2008; "Kyrgyzstan", *International Religious Freedom Report 2005*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2005/51562.htm>, 10.03.2008; "Kyrgyzstan", *International Religious Freedom Report 2007*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2007/90230.htm>, 16.03.2008

iki profesör 2004 yılı yaz döneminde Indiana Üniversitesinde, 2005 yılı yaz döneminde de iki öğrenci Harvard Üniversitesinde Arapça, İslâm Tarihi ve Karşılaştırmalı Dinler Tarihi alanlarında araştırmalar yapmış, Eylül 2007'de Amerikalı öğretim üyelerinin de İslâm Üniversitesini ziyaret etmeleri planlanmıştır.

-Purdue, Notre Dame ve Indiana üniversitelerine Oş Eyaletinin Nookat bölgesindeki Müslüman gençlere yönelik *karşılıklı vatandaş değişimini* de içeren bir *Dinî Hoşgörü Programı* hazırlamaları için 150.000 dolarlık bir fon verilmiştir. Program, gençler arasında *spor müsabakalarını* da geliştirmeye yoğunlaşmıştır. Hatta gençlik yıllarında futbol ve voleybol oynayan Nookat müftüsünün, programa dâhil olması sağlanmış ve bu çerçevede kendisinden büyük destek alınmıştır.

-ABD elçiliği, daha fazla muhafazakâr olan Güney bölgesindeki Müslüman gençlere önderlik etmek üzere, ebeveynleri, dinî liderleri, öğretmenleri ve yerel yöneticileri kapsayan *okul sonrası dinî hoşgörü programları* uygulamak amacıyla yerel beş sivil toplum örgütüne malî destekte bulunmuştur. 2004 yılı Temmuz ayında Batken Eyaletinden bir grup Müslüman lider *Dinî Hoşgörü Programı* çerçevesinde ABD'ye götürülmüştür. Heyet, devlet yetkilileri, Amerikalı Müslüman liderler ve diğer teşkilatların liderleriyle *ABD'de Din ve Devlet Arasındaki İlişkiler* konusunda müzakereler yapmış ve *Amerikan Müslüman toplumunu* tanımaya çalışmıştır.

-ABD'nin desteklediği Demokrasi Komisyonu yerel sivil toplum örgütlerine, 53 fon tahsis etmiş; bunlardan biriyle Kırgızistan İslâm Üniversitesi'nde *Çok Kültürlü Hoşgörü, Karşılaştırmalı Din Araştırmaları* ve *Radikal İslâm'ı Engelleme* konularında kurslar düzenlenmiştir.

-Demokrasi Komisyonu, Kırgızistan Din İşleri Komisyonu ile işbirliği içinde 2006 yılı Mayıs ve Temmuz aylarında, Müslüman, Rus Ortodoks, dinî azınlık liderleri, devlet yetkilileri ve sivil toplum temsilcileriyle *Uluslararası Din Özgürlüğü Standartları* ve *Din Üzerine Yerel Kanunlar* konulu bir dizi tartışmalı toplantı düzenlemiştir. Ayrıca, bu faaliyeti tamamlayıcı mahiyette yine aynı konuda Amerikalı bir uzmanı, hukuk öğrencileri, avukatlar, hukuk profesörleri, milletvekilleri, sivil toplum örgütü mensupları ve siyasi parti üyelerine seminer vermiştir. Aynı yıl ABD Elçiliği ilahiyat öğrencilerine *Din Özgürlüğü, Farklılık ve Hoşgörü* konulu birkaç seminer düzenlemiş ve Müslümanların ABD'deki yaşamlarıyla ilgili Rusça ve Kırgızca broşürler dağıtmıştır. Yine 2006 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında, İslâm Üniversitesi öğretim üyesi ve Kadın Birliği Geliştirme Başkanı olan iki Kadın Müslüman lider, kadınlar için düzenlenen ve *İslâm'a Göre Dinî Hoşgörü* başlıklı uluslararası gezi programına katılmışlardır. Heyet California, New York ve Washington başta olmak üzere

bazı şehirleri ziyaret etmiş ve ABD devlet yetkilileri, Amerikan Müslümanları dinî liderleri ve diğer örgütlerin başkanlarıyla ABD’de *Din-Devlet İlişkisi*’ni tartışmış ve *Amerikan Müslüman Toplumu*’nu tanımaya çalışmışlardır. Katılımcılar Kırgızistan’a dönüşleri sonrasında gençlere yönelik *dinî hoşgörü* programları düzenlemişlerdir. Eylül 2006’da ise Amerikalı genç kadın Müslümanların iki lideri Bişkek’e gelmiş ve *Amerika’daki Müslümanlar* ve özellikle de *İslâm’da Kadının Rolü* konularında seminer vermişler, yerel gazetecilerle röportaj yapmışlar, öğrencilerle yuvarlak masa tartışmaları gerçekleştirmek amacıyla mescitleri, medreseleri ve üniversiteleri ziyaret etmişler, *İslâmî Eğitim, Cinsiyet Ayırımı, Dinî Hoşgörü* ve *İslâm’da Kadının Rolü* konularını müzakere etmek üzere Müslüman liderler ve devlet yetkilileriyle bir araya gelmişlerdir.

-ABD elçiliği Müslümanların ABD’deki günlük yaşamına dair *belgesel nitelikli TV yayınlarını* da desteklemektedir. Mesela bu konuda Oş TV’de 2004 yılı Şubat ayına kadar 15 bölümlük bir belgesel film yayınlanmıştır. Söz konusu belgesel halkın yoğun talebinin bulunduğu gerekçe gösterilerek aynı yıl Mart ayında tekrar yayına alınmıştır. Demokrasi Komisyonu da benzer bir faaliyette bulunmuş ve *Orta Asya’da dinî radikalizmi* konu alan Kırgızca, Rusça ve Özbekçe bir belgesel hazırlaması amacıyla yerel sivil toplum örgütlerinden birini desteklemiştir. Söz konusu belgesel Mir TV kanalında yayınlanmıştır.

-ABD Eylül 2004 yılında Karakol ve Issıkgöl civarındaki dinî liderlere yönelik özel bir geziyi finanse etmiştir. Gezi esnasında, yerel dinî liderlere, *yerel toplulukları geliştirmeyi* hedefleyen, ABD’nin desteklediği çok sayıda proje tanıtılmıştır. Bu gezi, 2003 yılında yapılmış olan ve Müslüman liderlerin çok faydalı gördüğü bir gezi programının tekrarı mahiyetinde gerçekleştirilmiştir.

Batılı devletler de ABD’ninkilere benzer şekilde misyonerlik faaliyetlerine zemin hazırlayacak programları desteklemektedirler. Mesela AGİK ve bir Alman sivil toplum kuruluşu olan Ebert Vakfı gibi uluslararası etkinliği olan teşkilatlar Kırgızistan’ın demokratikleşmesini takip ve iyileştirme çerçevesinde çeşitli tavsiye ve uyarılarda bulunmaktadırlar. Nitekim AGİK’in Kırgızistan’daki temsilcisi Amerikalı Jeremy Gann Kırgızistan yönetimine, Kırgızistan’ın demokratik bir ülke olduğunu hatırlatarak, dış ülkelerden gelen misyonerlerin faaliyet yapabilmeleri için her türlü şartları hazırlaması gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca Ebert Vakfı Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan dinî idareleriyle düzenlediği bir toplantıda, Batı’dan gelen misyonerlerin işlerine engel olmalarını gerektiği konusunda uyarıda bulunmuştur³⁷.

³⁷ Murzaraimoğlu, a.g. doktora tezi, s. 54, 55.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere uluslararası örgütlerin ısrarla üzerinde durduğu demokratikleşme, çoğulculuk, dinlerarası diyalog, tolerans vb. evrensel değerler Kırgız halkına toplumsal huzur sağlamaktan ziyade misyonerlik faaliyetlerinin önünün açılmasına yönelik araçlar olarak görülmektedir.

B. Radikal İslâm Korkusu

Sovyet döneminde benimsenen ateizm politikası, bütün dinleri tehdit olarak algılamıştı. Ne var ki Sovyetler Birliği yıkılmadan önce, ülkenin her yerinde dinî canlanmanın başladığı da bilinmektedir³⁸. Ancak, dinin yeniden hayat bulması şeklinde de ifade edilen bu hareketlenmenin İslâm dinini ilgilendiren kısmı, Soğuk Savaş dönemi sonrasında yürürlüğe giren, dünyadaki yeniden yapılanma sürecinden olumsuz yönde etkilenmeye başlamıştır. Zira Türk cumhuriyetlerinde dini, siyasi gelişmelerden ayırmak mümkün olamamaktadır³⁹. 11 Eylül hadisesinden sonra ABD'nin bölgeye yönelik politikası kökten değişmiş⁴⁰ ve bütün dünyanın dikkatleri Taliban gibi radikal hareketlerin üzerinde yoğunlaşmış⁴¹; bu durum, kasıtlı olarak İslâm'ın, terör ile birlikte anılmasına sebep olmuştur⁴². İslâmî bilinçlenmenin, Türk cumhuriyetlerinde de radikalleşmeye sebep olabileceği düşüncesi, ülke yöneticilerini endişelendirmiş⁴³ ve onları terörizmle mücadelede ABD ile birlikte hareket etmeye sevk etmiştir⁴⁴. Nitekim bazı ülkelerde Sovyet dönemindeki uygulamaları hatırlatacak şekilde⁴⁵, mescitlere devam eden kişiler dâhil, İslâmî faaliyetleri sıkı bir şekilde takip etme gibi birtakım tedbirler

³⁸ Tazmini, Ghoncheh, "the Islamic Revival in Central Asia: a Potent Force or a Misconception?", *Central Asian Survey*, c. 20, No.1, 2001, s. 65.

³⁹ Freedman, Eric – Chang, Kuang-Kuo, "Religious News and Controversies in Central Asia: a Case Study of a Western 'Christian Initiative' News Service", *Religion, State and Society*, c. 35, sy. 4, Aralık 2007, s. 355.

⁴⁰ Fisher, Uri J., *U.S. Post-Cold War Foreign Policy in Central Asia: Offensive and Defensive Realism Considered*, http://www.streitcouncil.org/content/pdf_and_doc/uri%20fisher%202002.pdf, 04.03.2008, s. 20.

⁴¹ Petros, Tiffany, "Islam in Central Asia: the Emergence and Growth of Radicalism in the Post-Communist Era", *the Tracks of Tamerlane: Central Asia's Path to the 21st Century*, Ed. Dan Burghart, Theresa Sabonis-Helf, Washington 2004, s. 141.

⁴² Kongar, Emre, "Din Siyaset ve Terör", *Aydınlanma*, http://www.kongar.org/aydinlanma/2003/393_Din_Siyaset_ve_Teror.php, 18.03.2008.

⁴³ Freedman– Chang, a.g.m., s. 355.

⁴⁴ Cornell, Svante E.- Spector, Regine A., "Central Asia: More than Islamic Extremists", *the Washington Quarterly*, c. 25, sy. 1, Kış 2002, s. 201.

⁴⁵ Akiner, Shirin, "the Politicisation of Islam in Postsoviet Central Asia", *Religion, State and Society*, c. 31, sy. 2, 2003, s. 103.

alınmıştır⁴⁶. Hâlbuki radikal İslâmî hareketlerin, aslında misyonerler kadar etkili olmadığı da bilinmektedir. Meselâ Kırgızistan'ın Kuzey bölgesinde misyoner örgütlerin faaliyetleriyle on bin Kırgız din değiştirerek Hıristiyan olmuşken, Hizbuttahrir'e katılan Kırgızların sayısı ancak üç bine ulaşabilmiştir⁴⁷. Gerçi Hizbuttahrir'e katılanların sayısını tam olarak tespit etmek zor olsa da, üyelerinin, Uluslararası Din özgürlüğünün 2004 yılı raporuna göre 2000 ile 4000⁴⁸, 2006 yılı tahminlerine göre ise en fazla on beş ile yirmi bin arasında olabileceği belirtilmektedir⁴⁹. Bu artış şüphesiz dikkat çekici olabilir. Ancak aynı tarihte Hıristiyanlaşan Kırgızların sayısında da artış olduğu, hatta gayri resmî rakamlarda bunların sayısının 100.000'e kadar ulaştığı da belirtilmektedir⁵⁰. Bu sebeple radikalleşme korkusunu, ülke yöneticilerinin yönlendirilmesiyle oluşmuş suni bir korku olarak nitelendirenler olduğu gibi⁵¹, radikal hareketlerin aslında ülkede komünizm sonrası dönemde yaşanan ekonomik sıkıntılardan kaynaklandığını iddia edenler de vardır⁵².

Kırgızların, ateist eğitimin uygulandığı Sovyet döneminden sonra, dinî ve millî değerlerine, İslâm'a yönelmelerinin radikalizm şeklinde algılanması, en fazla misyoner örgütleri sevindirmiş görünmektedir. Kayırbek isimli Kırgız bir Baptist vaizin kamuoyu önünde söylediği aşağıdaki sözler bu görüşü teyit etmektedir: "*Fergana vadisinde Müslümanlar güç kullanmak zoruyla devlet kurmaya çalışıyorlar. Bu olmasaydı biz Kırgız siyasilerini ve milletvekillerini İsa sevgisiyle anında kazanırdık*"⁵³. Kayırbek, bu görüşüyle bir taraftan Kırgız toplumunun diğer din mensuplarına sağladığı hoşgörüden sonuna kadar yararlanırken, diğer taraftan kendisine hoşgörü sağlayan bir toplumu tamamıyla dışladığının farkında değildir. Bu

⁴⁶ Haghayeghi, Mehrdad, "Changing Dynamics of Islamic Politics in Central Asia", *the Muslim World*, c. 92, Sonbahar 2002, s. 321.

⁴⁷ Tabyshalieva, Anara, "Hizb-ut-Tahrir's Increasing Activity in Central Asia", *Central Asia - Caucasus Analyst*, 14 Ocak 2004, http://www.cacianalyst.org/view_article.php?Articleid=2016&SMSESSION=N0,09.03.2008

⁴⁸ "Kyrgyzstan", *International Religious Freedom Report 2004*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2004/35464.htm>, 10.03.2008.

⁴⁹ Mukhametrakhimova, Saule, "Perception and Treatment of the 'Extremist' Islamic Group Hizb ut-Tahrir by Central Asian Governments", *China and Eurasia Forum Quarterly*, c. 4, sy. 2, 2006, s. 49.

⁵⁰ Pelkmans, Culture' as a..., s. 883.

⁵¹ Tazmini, a.g.m., s. 70.

⁵² Anderson, John, "Social, Political, and Institutional Constraints on Religious Pluralism in Central Asia", *Journal of Contemporary Religion*, c. 17, sy. 2, 2002, s. 187. Radikal hareketlerin gerçek ya da hayali tehdit olduğu konusunda geniş bilgi için bkz. Botoiarova, Nuska, *Islamic Fundamentalism in Post-Soviet Uzbekistan and Kyrgyzstan: Real or Imagined Threat*, Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ SBE, 2005, s. 4-21.

⁵³ Murzaraimoğlu, a.g. doktora tezi, s. 72.

tür örnekler Kırgızistan'da faaliyet gösteren ve adı geçen evrensel değerlerden yararlanan misyonerlerin nasıl bir psikolojiye sahip olduklarını göstermektedir. Misyonerlerin bu kadar rahat hareket edebilmelerinde, devlet yöneticilerinin misyonerlik faaliyetlerini radikal hareketlere karşı bir denge unsuru olarak görmeleri önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim Kırgızistan Devlet Başkan Yardımcısı Ç. Arabayev, 1996 yılında dinî kurumlar hakkında çıkartılacak olan kanunun hazırlık görüşmeleri esnasında, ülkede radikal hareketler gibi zararlı akımların önlenmesi amacıyla “*bütün dinler Allah der, kötü yöne gitmemeyi önerir*” ilkesini hareket noktası olarak aldıklarını ve Hıristiyan ve Buda misyonerlerinin faaliyetlerini Müslüman fundamentalizmine karşı bir *denge unsuru* olarak gördüklerini belirtmiştir⁵⁴.

IV. Geliştirilen Yöntemlerin Rolü

Orta Asya'da faaliyet gösteren misyoner teşkilatlar veya onları destekleyen kurum ya da kuruluşların yüzyıllardır devam eden gelen uygulamalarını yeniden gözden geçirdikleri, yeni yöntemler geliştirdikleri gözlemlenmektedir. Misyonerlerin Kırgızistan'da uyguladıkları yöntemlerden bazıları şunlardır:

A. Toplum Tanımaya Yönelik Çalışmalar Yapılması

Misyonerlerin geliştirdiği yöntemlerin başında, hedef alınan toplumu tanımaya yönelik çalışmalar yapılmaya gelmektedir. Nitekim bazı bölge ve ülkelerde büyük ekonomik çalkantılara sebep olan ve aynı zamanda kurmuş olduğu vakıf aracılığıyla misyonerlik faaliyetlerini de ciddi şekilde destekleyen George Soros, Kırgız toplumundaki sosyal ve dinî gelişmeyi takip ve tahlil edebilmek amacıyla bir anket hazırlatmıştır. Anket aşağıdaki on sekiz sorudan oluşmaktadır⁵⁵:

Sizin Cumhuriyetteki dinî durum ve problemlerle ilgili bilginiz var mı? Yaşadığınız yer neresidir? Size göre halkın dine olan ilgisi neye göre değişmektedir? Size göre halk arasında dine inananların sayısı ne kadar değişti? Siz, şu anda dine inananların sayısı ile, Ekim Devrimine kadar dine inananların sayısını karşılaştırabilir misiniz? Aşağıdakilerden hangisi Cumhuriyette dinî çevre karakteristiğidir? Sizce dine inananların sayısının artmasının sebebi nedir? Sizce, din, şimdi ve yakın gelecekte aşağıdaki görevleri yerine getirebilir mi? Cumhuriyette, aşağıdaki dinlerden hangisinin gelecekte

⁵⁴ “Baardık Din Kудay Deyt” *Aalam*, 20-26 Kasım 1996'dan naklen Erşahin, a.g.m., s. 102.

⁵⁵ Erdem, a.g.m., s. 38-39.

güçleneceğini tahmin ediyorsunuz? Cumhuriyette İslâm'ın güçlenmesinin gelecekte dinî esaslar üzerine kurulan partilerin ortaya çıkmasında etkili olacağını düşünüyor musunuz? İslâm dininin Cumhuriyetteki gelişmesinin çeşitli şekillerde olduğu fikri halk arasında söylenmektedir. Sizce, bizde aşağıdaki modellerden hangisi güçlenebilir? Sizce, şu anda din hangi görevleri yerine getirmektedir? Cumhuriyet halkı, aşağıdaki karakterlerden hangisine alışıktır? Eyalet halkı aşağıdaki karakterlerden hangisine alışıktır? Aşağıdakilerin yüksek derecede olduğuna katılıyor musunuz? Din hizmetlilerinin halk arasındaki otoritesi nedir? Halkın dine olan bağlılığı hangi şekildedir? Sizce aşağıdakilerden hangisi gelecekte Cumhuriyette gelişir?

Sorulardan da anlaşılacağı üzere adı geçen anket, Kırgız halkının dine yönelişi, din görevlilerinin toplum üzerindeki etkinliği gibi stratejik konular üzerinde yoğunlaşmaktadır.

B. Gruplar Arası İşbirliği ve İş Bölümü Yapılması

Misyonerlik faaliyeti yürüten kuruluşlar veya bunları destekleyen teşkilat veya ülkeler arasında işbirliği ve iş bölümü anlayışının uzun yıllardan beri uygulandığı bilinmektedir. Mesela 1454 yılında Papa V.Nikolas, Afrika ve Doğu Hindistan'da çalışma ayrıcalığını Portekiz'e vermişti. 1493'te Papa VI. Aleksander, dünyayı Portekiz ve İspanya arasında ikiye bölmüş, bu bölünmede Portekiz eski imtiyazlarını korurken, yenedünya İspanya'ya verilmişti. Söz konusu ülkelerin kralları bu imtiyazlar karşılığında kendi hâkimiyetleri altındaki insanları Hıristiyanlaştırmakla yükümlüydüler⁵⁶.

Bağımsızlığını kazanmasından sonra, Hıristiyanlığın bütün mezhep ve grupları, misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak üzere Kırgızistan'a akın etmeye başlamışlardı. Aslında onların inanç esasları, faaliyet alanı ve kullandıkları metotlar farklı idi. Fakat hitap ettikleri kitle aynı olduğu için, geçmişte seleflerinin başka yerlerde gerçekleştirdiğine benzer şekilde, günümüzün misyonerleri de, yeni geldikleri bu ülkede kendi aralarında çatışmaya girmeden işbirliği yapmayı başaramışlardır.

Kırgızistan'da diğer misyoner örgütlerle işbirliğini başlatan ilk teşkilat Baptistler'dir. Onlar, bu çerçevede Kırgızistan'daki Kırgız Hıristiyanların lideri durumunda olan İslâmbek Karatayev ve Talas Akılbekov'un yönetimi altında 27 Ekim 2001 tarihinde Bişkek'te bir konsey düzenlenmişlerdir. Konseyde Kırgızistan'daki bütün Protestan kökenli gruplar ve yeni dinî hareketler birleşerek

⁵⁶ Turan, a.g.site.

Kırgızistan'daki Bütün Hıristiyan Menşeli Grupların Birliğini oluşturmuşlardır. Bu birliğe giren Protestan menşeli misyoner gruplar ve onların değişik adlar altındaki vakıfları ve eğitim kurumları Kırgızistan'da misyonerlik faaliyetlerinde bulunmaktadırlar⁵⁷.

Bu tür işbirliği arayışları kısa sürede sonuç vermiş ve Kırgızistan'da faaliyet gösteren Katolik, Ortodoks ve diğer Fundamentalist Hıristiyan gruplar özellikle de Baptistlerle Evangelistler birbirleriyle dayanışma içine girmiş ve aralarında görev dağılımı yapmışlardır⁵⁸. Nitekim Ortodoks-Katolik-Protestan kiliseleri arasındaki dayanışma ile kurulmuş olan ve faaliyetlerini ağırlıklı olarak Kazakistan ve Kırgızistan'da yoğunlaştırmış olan *Senim (İnanç) Vakfı*, misyoner teşkilatların gerçekleştirmiş oldukları işbirliğinin somut örneklerinden biridir⁵⁹.

Misyoner örgütler arasındaki işbirliğinin başka bir örneği de 2002 senesinde *Ümit Işığı* grubu ile *İyi Haber* gruplarının sponsorluğunda Bişkek'te düzenlenen bir kitap fuarında gösterilmiştir. Fuarda Kırgızistan'da misyonerlik faaliyetlerinde bulunan bütün gruplar, dinî kitaplarını halka sunma imkânı bulabilmişlerdir⁶⁰.

Misyoner örgütlerin kendi aralarında yapmış oldukları görev dağılımı da dikkati çekmektedir. Aşağıda Kırgızistan'da etkinliği olan misyonerlik teşkilatlarından yaygın olanların önde gelen faaliyet alanları belirtilmeye çalışılmıştır:

1. Adventistler özel evleri ve sinema salonlarını, hastane ve valilik salonları gibi bazı devlet dairelerini toplantı yeri olarak kullanmaktadırlar⁶¹. Üniversite çevrelerinde, özellikle İngilizce ve yabancı dil eğitimi veren fakültelerde öğrencileri etkilemeye çalışmakta, araç olarak da dil öğretiminden yararlanmakta; bu çerçevede İngilizce kursları açmakta, öğrencilere Amerika ve İngiltere'ye götürme gibi vaatlerde bulunmaktadırlar⁶².

2. Baptistler diğer Hıristiyan grupların aksine özellikle sıradan halk arasında daha fazla taraftara sahiptirler⁶³. *Sıyunuu üyü*

⁵⁷ Murzaraimoğlu, a.g. doktora tezi, s. 100.

⁵⁸ Kutlu, Sönmez, "Sovyet Sonrası Dönemde Türkistan'da Misyoloji ve İnkültürasyon (Kırgızistan örneği)", *Dinler Tarihi Araştırmaları - III Hıristiyanlı Dünü, Bugünü ve Geleceği*, Ankara 2002, s. 441; Küçükkoğlu, a.g.t., s. 186; Yulboldiev, a.g.t., s. 23.

⁵⁹ Kavuncu, Orhan, "Türkistan Cumhuriyetlerinde İslâm ve Müslüman İmajı", *Müslüman İmajı (Kutlu Doğum Haftası 1995)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s. 156; Erol, a.g.m., s. 12

⁶⁰ Murzaraimoğlu, a.g. doktora tezi, s. 120.

⁶¹ Murzaraimoğlu, a.g. yüksek lisans tezi, s. 45-46.

⁶² Erdem, a.g.m., s. 40.

⁶³ "Kyrgyzstan", *International Religious Freedom Report 2002*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2002/13943.htm>, 10.03.2008.

dedikleri ibadethanelerini hem okul, hem de kütüphane olarak kullanmaktadırlar. Mensuplarının çoğunluğunu kadınlar oluşturduğu için, hanımların katılımını kolaylaştırmak amacıyla toplantı yerlerinin yanına birer kreş açtıkları da söylenmektedir⁶⁴. Kendilerine taraftar kazanmak için birebir ilişkiye çok büyük önem verdikleri, halkın ezilen, yoksul ve felakete uğrayan kesimlerini tespit edip onlarla özel olarak ilgilendikleri ve onları örgütlemeye çalıştıkları görülmektedir⁶⁵.

3. Evangelistler, günümüzde başlıca dinî gruplar arasında, dünyada en hızlı büyüyen ve din değiştirme yoluyla da en fazla yayılan gruptur⁶⁶. İbadethaneleri evler, kreşler, okulların ve liselerin salonları ile tiyatro salonlarıdır⁶⁷. Propagandalarında daha çok basın yayın organlarından ve kiraladıkları bazı TV kanallarından yararlanmaktadırlar⁶⁸.

4. Yehova Şahitleri faaliyetlerini daha çok halka yönelik seminerler ve açık hava toplantıları şeklinde düzenlemekte; programlarına katılımı artırmak için, kiraladıkları otobüslerle, mahalle ve köylerden insanları toplamaktadırlar. Bunun yanında özellikle Bişkek'te halkın yoğun olduğu hemen hemen bütün caddelerde büroları bulunmaktadır⁶⁹.

5. İlk resmiyetini Sovyetler Birliği döneminde 1969 yılında kazanan Katolikler, misyonerliğe yönelik faaliyetlerine 1997 yılında başlayabilmişlerdir⁷⁰. Misyonerlik faaliyetlerine geç başlamış olmalarına rağmen ülke yöneticilerinden kaynaklanan bir sıkıntı yaşamadıkları bilinmektedir⁷¹.

6. Ümit Işığı grubu bir kilise veya bir ibadethanede faaliyet yapan diğer misyoner teşkilatlardan farklı olarak, daha çok hayır işleri ile uğraşmakta olup, mensupları genellikle Almanya'dan gelmektedir. Halkın ekonomik ve sosyal yönden zayıf olan kesimine, gıda malzemeleri, elbise ve günlük hayatta lazım olabilecek her türlü

⁶⁴ Murzaraimoğlu, a.g. yüksek lisans tezi, s. 32; Erdem, a.g.m., s. 40.

⁶⁵ Erdem, a.g.m., s. 41.

⁶⁶ "Approximate 2000 Global Mission Statistics", *the State of World Evangelization*, <http://www.missionfrontiers.org/newslinks/statewe.htm>, 01.03.2008.

⁶⁷ Karakozuev, a.g.t., s. 22.

⁶⁸ Erdem, a.g.m., s. 41.

⁶⁹ Erdem, a.g.m., s. 37; Murzaraimoğlu, a.g. yüksek lisans tezi, s. 52.

⁷⁰ "Kyrgyzstan", *International Religious Freedom Report*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2001/5598.htm>, 10.03.2008.

⁷¹ Rotar, Igor, "Kyrgyzstan: Religious Freedom Survey", *F18News*, 7 Ocak 2004, http://www.forum18.org/Archive.php?article_id=222, 10.03.2008.

eşyayı dağıtmaktadırlar. Bunun yanında nadir de olsa eğitim faaliyetlerinde bulunmaktadırlar⁷².

7. Hayat Kaynağı grubu Kırgızistan'daki faaliyetlerine 1994 senesinde başlamıştır. Hayır ve bağış yapma, çoğunluğunu Hıristiyanlığa ait dinî kitapların oluşturduğu kütüphaneler açma, değişik sinema filmlerini halka seyrettirme, Hz. İsa konusunu işleyen tiyatro ve konserler düzenleme gibi faaliyetlerde bulunmaktadırlar⁷³. Halka dağıttıkları kitap ve broşürlerin okunup okunmadığından emin olmak için haftanın belli günleri değerlendirme toplantıları düzenlemektedirler. Toplantılarında hipnoz yönteminden de yararlandıkları söylenmektedir⁷⁴.

8. İsa Mesih Kilisesi 1993 yılında Bişkek'te, Amerika'da eğitim görmüş olan Rus asıllı Vasya Kuzin tarafından kurulmuş olup, kendisine Kırgızca Daniyar Taalyev lakabını veren bir Amerikalı tarafından desteklenmektedir. Daha çok gençler üzerinde etkili olmaktadır⁷⁵. Ülkenin en büyük Protestan kilisesidir⁷⁶. Faaliyetlerini çoğunlukla Kırgızistan'ın kuzey bölgesinde yürütmekte olup genellikle devlet dairelerini kiralayarak pazar günlerinde ve çok nadir olarak da hafta içerisinde toplanmaktadırlar. Mensupları, Bişkek sokaklarında değişik konularda broşürler dağıtmakta, ayrıca her üye kendi yakınlarından en azından bir kişiyi guruba getirmekle yükümlü tutulmaktadır⁷⁷.

9. Presbiteryenlerin üyelerinin büyük çoğunluğu Güney Kore'den gelmiştir⁷⁸. Ülkedeki yerli Kore diasporasını kullanarak Hıristiyanlığı yaymaya çalışmaktadırlar. Din görevlisi ve misyoner yetiştirmek, dinî kitaplar hazırlamak ve Hıristiyanlığa ait literatürü Kırgızca ve bölgedeki diğer dillere çevirmek amacıyla *Emmanuel* adında bir İlahiyat Enstitüsü kurmuşlardır. Ayrıca, Bişkek'te normal derslerin yanında Hıristiyanlık ve İncil tarihinin de okutulduğu, çeşitli duaların öğretildiği ve başarılı mezunlarının yüksek okullara ve üniversitelere imtihansız olarak alındığı *İlim* adlı özel bir okul açmışlardır⁷⁹.

10. Kalvenistler 1993 yılında Amerika'dan gelen Ronn Taylor isimli bir misyonerin Oş şehrinde açtığı İngilizce kurs ile faaliyete

⁷² Murzaraimoğlu, a.g. doktora tezi, s. 117.

⁷³ Murzaraimoğlu, a.g. doktora tezi, s. 119.

⁷⁴ Murzaraimoğlu, a.g. yüksek lisans tezi, s. 70, 70.

⁷⁵ Murzaraimoğlu, a.g. yüksek lisans tezi, s. 70.

⁷⁶ "Kyrgyzstan", *International Religious Freedom Report 2004*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2004/35464.htm>, 10.03.2008.

⁷⁷ Murzaraimoğlu, a.g. doktora tezi, s. 115.

⁷⁸ Küçüköğlü, a.g.t., s. 188.

⁷⁹ Murzaraimoğlu, a.g. yüksek lisans tezi, s. 73, 74; Murzaraimoğlu, a.g. doktora tezi, s. 110-112.

başlamışlardır. Kursta İngilizce İncil ve Kalvin'in kitaplarından seçme metinler okutularak Kalvin'in fikirleri benimsetilmeye çalışılmaktadır⁸⁰.

11. Barış Gönüllüleri çeşitli Batı ülkelerinden gelmişlerdir. Bizzat misyonerlik yapmaktan ziyade Hıristiyanlaşan yerli halka çeşitli imkânlar sağlayarak faaliyetlerini yürütmektedirler. Pazar günleri çeşitli vaaz ve dualar içeren toplantılar düzenlemektedirler. Toplantılar evlerde olabildiği gibi Oş Merkez Kütüphanesi gibi bazı devlet dairelerinde de olabilmektedir⁸¹.

12. Ellinci Gün Hıristiyanları Amerika'dan, Güney Kore'den ve Almanya'dan gelerek kendi kiliselerini açmışlardır⁸².

13. Yeni Havariciler 1993 senesinden beri faaliyetlerini sürdürmektedirler. Daha çok Almanya tarafından desteklenmekte olup faaliyetlerini inşaat mühendisi, öğretmen vb. değişik mesleklerle sahip misyonerler aracılığıyla yürütmektedirler⁸³.

14. Yeni Hayat Grubu 2001 yılında Oş bölgesinde faaliyete başlamıştır. Daha çok üniversite öğrencileri üzerinde yoğunlaşmışlardır. İngilizce kurs, tartışmalar, İncil'den yorumlar, piknik vb. faaliyetler yapmaktadırlar⁸⁴.

15. Mooncular devlet adamlarıyla yakın ilişkiler içerisinde olan bir gruptur. Ülkede milletvekili ve bakan gibi üst düzey yöneticileri gezi, konferans, seminer vb. vesilelerle yurtdışına götürmekte, çocuklarına da yurtdışında eğitim imkânları sağlayarak onları etkilemeye çalışmaktadırlar⁸⁵. Hedeflerine çoğunlukla gençleri ve öğrencileri almışlardır. Yabancı dil kursu ve yurt dışına seyahat gibi imkânlar sunmaktadırlar. Her sene Issıkgöl'de öğrencilere ve öğretmenlere seminerler verilmekte, gruba yeni girenlerin kalacak yer, yiyecek, giyecek vs. tüm ihtiyaçları karşılanmaktadır⁸⁶. Ülkedeki bazı teşkilatları etki altına almışlardır. Nitekim *Dünya Barışı İçin* ile *Milletlerin Kardeşliği ve Birliği* Mooncular'ın kurduğu ve desteklediği teşkilatlardandır⁸⁷.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere misyoner grupların bazıları sade vatandaşlara yönelik faaliyetlerde yoğunlaşırken

⁸⁰ Murzaraimoğlu, a.g. yüksek lisans tezi, s. 75, 76.

⁸¹ Murzaraimoğlu, a.g. yüksek lisans tezi, s. 76.

⁸² Murzaraimoğlu, a.g. doktora tezi, s. 105.

⁸³ Murzaraimoğlu, a.g. doktora tezi, s. 109.

⁸⁴ Karakozuev, a.g.t., s. 20.

⁸⁵ Murzaraimoğlu, a.g. yüksek lisans tezi, s. 66.

⁸⁶ Norbayeva, Rauza, *Din İşleriyle Sorumlu Devlet Acentesinin Faaliyeti*, Mezuniyet Tezi, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Oş/Kırgızistan 1998, s. 5.

⁸⁷ Murzaraimoğlu, a.g. yüksek lisans tezi, s. 65, 66.

bazıları devlet memurlarını hedef kitle kabul etmekte; bazıları okullar üzerinde faaliyete geçerken bazıları hapisane, kreşler ve toplumsal faaliyetlerin yoğun olduğu yerlerde çalışmalarını sürdürmektedirler. Hatta misyonerler gençlere, yaşlılara, erkeklere ve kadınlara yönelik faaliyet alanlarıyla da planlarını kendi aralarında çatışmaya girmeden uygulamaya çalışmakta ve faaliyetlerini farklı alanlarda fakat aynı hedefe yönelik olarak yerine getirmektedirler⁸⁸.

C. Yerli Unsurlar ve Yakın Etnik Grupların İstihdamı

Misyonerler halkla daha sağlıklı bir iletişim kurabilmek amacıyla bölgeyi ve bölgenin kültürel özelliklerini çok iyi bilen yerli misyonerler⁸⁹ ile bölgede yaygın olarak konuşulan dili öğrenebilmiş yabancı misyonerler⁹⁰ yetiştirmeyi hedeflemişlerdir. Bu sebeple onlar ülke vatandaşı olan Hıristiyanlar başta olmak üzere, Kırgızlar ve yakın etnik grupların biran önce devreye sokulmasına ve istihdamına oldukça özen göstermişler⁹¹; öncelikle de etnik ve dinî yönden yakın gördükleri insanlara yönelik çalışmalar yapmışlardır.

Diğer eski Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da çoğunluğu Rus asıllı olmak üzere farklı milletlerin yaşadığı bilinmektedir. Nitekim ülkede 1999 sayımına göre 600 bin Rus, 50 bin Ukraynalı; 2004 yılı verilerine göre 21 bin Alman⁹² ve 600'ü Kore vatandaşı olmak üzere yaklaşık 21 bin Koreli⁹³ bulunmaktadır. Ülkedeki Kırgız asıllı olmayan bu Hıristiyan unsurların, misyonerlere önemli avantajlar sağlayacağı aşikârdır. Gerçekten de henüz Sovyetler Birliği dağılmadan önce bu gruplar üzerinde çalışmalar yapılmış; bu çerçevede Alman asıllı Hıristiyan Kırgız vatandaşlar, 1988-1990 yılları arasında Almanya'ya götürülüp buradaki Protestan misyoner

⁸⁸ Erdem, a.g.m., s. 40; Karakozuev, Mirtemir, *Oş'daki Misyoner Evangelistler*, Mezuniyet Tezi, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Oş/Kırgızistan 2001, s. 13.

⁸⁹ Erdem, a.g.m., s. 31.

⁹⁰ Mesela Bakıt Murzaraimoğlu tanışmış olduğu Hollandalı bir Barış Gönüllüsü çiftin önce kendisi ile Rusça konuştuğunu, kendisinin Kırgız olduğunu söylemesinden sonra ise Kırgızca konuşmaya başladıklarını bildirmiştir. Bk. Murzaraimoğlu, a.g. yüksek lisans tezi, s. 77.

⁹¹ Yakın etnik grupla, Kırgızistan dışında yaşayan Özbek, Kazak vb. diğer Türk boyları ile Türkiye'den gelen Türkler; yerli unsurlarla ise Kırgızistan'da yaşayan ve Kırgız vatandaşı olan Alman, Koreli, Rus, Ukraynalı vb.leri kastedilmektedir.

⁹² Peyrouse, a.g.m., s.651.

⁹³ "the Kyrgyz Republic", *Countries and Regions*, http://www.mofat.go.kr/english/regions/europe/20070803/1_312.jsp, 04.03.2008.

okullarında yetiştirildikten sonra misyonerlik faaliyetlerinde istihdam edilmek üzere Kırgızistan'a geri gönderilmişlerdir⁹⁴.

Ayrıca diğer Türk cumhuriyetlerinde olduğu üzere Kırgızistan'a gönderilen misyonerler arasında çok sayıda Türk vatandaşının da bulunduğu bilinmektedir⁹⁵.

Misyonerler, yukarıda belirtilenlere ek olarak, faaliyetlerini kolaylaştıracak bir adım daha atmışlardır. O da ülkenin asıl unsuru olanlar arasından misyoner yetiştirmektir. Böylece yabancıların gidemediği veya giremediği pek çok yere yerli misyonerler çok rahat bir şekilde nüfuz edebilecekler; toplumun bütün kesimlerine, hastanelere, üniversitelere hatta köylere ve hapishanelere kadar ulaşabileceklerdir. Misyoner örgütlerin bu hedeflerini de kısa sürede gerçekleştirdikleri görülmektedir. Mesela Mooncuların kurduğu *Dünya Barışı İçin* teşkilatının yöneticileri A. Orozbaev, B. Mamıtov ve Klara Acıbekova aynı zamanda Bişkek Slovan Üniversitesinin öğretim üyeleridir. 20 Şubat 2000'de yapılan seçimlerde milletvekili adayı da olan Acıbekova diğer görevlerinin yanında Mooncuların Kırgızistan'da kurduğu *Milletlerin Kardeşliği ve Birliği* teşkilatının da yöneticiliğini yapmaktadır⁹⁶.

Aslında Mooncuların Kırgız elit tabakasına nüfuz etmeleri Sovyetlerin dağılma öncesi yıllara, Gorbaçov'un Perestroyka dönemine kadar uzanmaktadır. Moonculuğun yayılmasında Gorbaçov'un yanındaki üst düzey yöneticilerin, bu inancı benimsemelerinin büyük katkısı olduğu belirtilmektedir. Nitekim Kırgız medyasında 1997 yılında yer alan haberlere göre Mooncular, çok kısa süre içinde bakan ve milletvekili gibi üst düzey yöneticilerin çocuklarına yurtdışı eğitim ve kendilerine de değişik ülkelere seyahat etme imkânı sağlayarak onları etkileri altına almışlardır. 30 Kasım 1997'de Mooncular'ın ABD'de, müntesipleri için düzenlediği bir toplu nikâh törenine Türkiye'den Cumhuriyet Halk Partisi lideri Deniz Baykal, Sovyetler Birliği eski Devlet Başkanı Michael Gorbaçov ve Kırgızistan Devlet Başkanı Asker Akayev'in katılması da bu görüşü doğrulamaktadır⁹⁷.

Murzaraimoğlu, Kırgız medyasında yer alan haberleri kaynak göstererek Baptistlerin ve diğer Hıristiyan misyoner grupların kendi faaliyetlerine rahatlık sağlamak ve faaliyet alanını genişletmek amacıyla bazı yöneticilere para verdiklerini, siyasilerden yararlandıklarını ve onları kendi amaçları doğrultusunda kullandıklarını, hatta ihtiyaç

⁹⁴ Küçüköğlü, a.g.t., s. 185.

⁹⁵ Küçüköğlü, a.g.t., s. 185.

⁹⁶ Murzaraimoğlu, a.g. yüksek lisans tezi, s. 65-66.

⁹⁷ Erdem, a.g.m., s. 36.

duyulduğunda doğrudan Cumhurbaşkanı'na bile ulaşabildiklerini bildirmektedir⁹⁸.

Misyonerlerin, Kırgızistan'daki meşhur kişileri de çok büyük paralar karşılığında kiraladıkları, onlara Kırgızları Hıristiyanlaştırmada yardımcı olabilecek her türlü makale ve kitabı çevirttikleri ve onları kendi amaçları doğrultusunda kullandıkları da bildirilmektedir⁹⁹.

D. Yerel Kültür ve İslâm Dinî ile Olan İlişkiler - İnkültürasyon

Misyonerler, kamuoyunun tepkisini çekmeyecek şekilde faaliyet yapmaya özen göstermekte ve muhtemel tepkileri önlemek veya hiç olmazsa asgariye indirmek amacıyla da birtakım tedbirler almakta, hatta zaman zaman birbiriyle çelişir görünümde olan yöntemlere başvurmaktadırlar. Müslümanların yaşam tarzını tanıyıp onlarla özdeşleşmeye gayret gösterilmesi, kilise açma yerine *şayunuu üyleri* (ev ibadethaneleri)'nin oluşturulması, din değiştirenlerin sayısının olduğundan daha az gösterilmesi, misyonerlerin almış oldukları tedbirler arasında sayılabilir. Onlara göre Kırgızların din değiştirmelerinde en büyük engel, İslâm ve Kırgızlığın eş değer kabul edilmesi¹⁰⁰, din değiştirmenin milli kimliğin kaybedilmesine sebep olacağı düşüncesi¹⁰¹ ve Kırgızlara ihanet olarak algılanmasıdır¹⁰².

İslâm'ın, Türk boyları arasında en yaygın bir din olduğu bilinen bir gerçektir. Sovyet döneminin yıpratıcı faaliyetlerine rağmen, bugün, Türk cumhuriyetlerinde İslâm ve Türk kavramları*, Balkan halklarındaki anlayışa benzer şekilde hala birbirinin yerine kullanılabilir. Bu birliktelik, misyonerlerce, bilgi düzeyleri ve dinî pratikleri yetersiz olsa da, Türk halklarının din değiştirmesinin önünde önemli bir engel olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple misyonerler bu birlikteliği de hedef almışlardır. Nitekim özellikle Evangelist misyonerler Kırgız kültürünün İslâm'dan ayrı olduğunu vurgulamışlar ve temel eleştirilerini Kırgız kültürüne değil doğrudan İslâm'a yöneltmişler; İslâm'ın, batıl bir din olması yanında Kırgız kültürünü de bozduğunu iddia etmişlerdir¹⁰³. Onlara göre İslâm,

⁹⁸ Murzaraimoğlu, a.g. doktora tezi, s. 70-71.

⁹⁹ Murzaraimoğlu, a.g. doktora tezi, s. 61.

¹⁰⁰ Peyrouse, a.g.m., s.662.

¹⁰¹ Rotar, Igor, "Kyrgyzstan: Intolerance Against Christians Highlighted by Murder", *F18News*, 17 February 2006, http://www.forum18.org/Archive.php?article_id=729, 10.03.2008.

¹⁰² Pelkmans, *Culture' as a...*, s. 885.

* Türk kavramı Türk cumhuriyetlerinde Balkanlardakinden farklı anlaşılmalıdır. Yani İslâm ve Türk yerine İslâm ve Kırgız, İslâm ve Özbek, İslâm ve Türkmen vb. ülke veya boy adlarıyla anlaşılmalıdır.

¹⁰³ Pelkmans, *Culture' as a...*, s. 884.

Kırgız kültürüne ancak yüzeysel bir etki yapabilmiştir ve bu sebeple de Kırgızistan'da İslâm, Rus karşıtlığı anlamında bir kimlik duygusunu ifade etmektedir. Evangelistler, Kırgızlarla konuşurken içki içtikleri, beş vakit namaz kılmadıkları ve bazı Şamanist tedavi yöntemleri uyguladıklarını belirterek Kırgızların gerçek Müslüman olmadıklarını ileri sürmekte ve Hıristiyanlığın, aslında Kırgız yaşamına daha uygun olduğunu iddia etmektedirler¹⁰⁴.

Din değiştirmiş bazı Kırgızlar dil öğrenmek veya geliştirmek amacıyla Rusça dil merkezlerine gidiyor olsa da dinî terimlerin Rusça olması, onlarda hala Hıristiyanlığa karşı olumsuz duyguların yükselmesine sebep olmaktadır. Bu sebeple Evangelistler yayınlarında kullandıkları dili *Orta Asya Rusçası* olarak nitelendirmektedirler. Bunun standart Rusçadan farkı, Hıristiyan isim ve kavramların Arapça veya Kırgızca muadilleriyle değiştirilmesidir. Böylece Rusça bir kelime olan *Biblia*, Arapça *İncil* veya Kırgızca *Kutsal Kitap* anlamında *Yiyk Kitebi* şeklinde; çoğu Kırgızın Rusların Tanrısı olarak bildikleri *Isus Khristos*, *İsa* ya da *İsa Mashayak* şeklinde yazılmıştır. Yine aynı gerekçeyle Evangelistler Rusça kilise anlamına gelen *tserkov kelimesini*, Ortodoks kilisesini hatırlatacağı için kullanmamışlar, bunun yerine *ciin üyü* (toplantı evi) ya da *suyınuu üyü* (ibadet evi) kelimelerini tercih etmişlerdir¹⁰⁵.

Misyonerler Hıristiyanlığın, Avrupalı bir din olarak görülmesinin yaygın bir yanlış anlama olduğunu ifade etmektedirler. Onlar Hıristiyanlığın, tam aksine Doğulu bir din olduğunu, bu nedenle Doğulu bir kültürün, Hıristiyanlığa, Avrupalı veya Amerikan kültüründen daha yakın olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre Kırgızların din değiştirmesi aynı zamanda Kırgız kültürünün korunması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Sovyetler Birliği döneminde komünizm nasıl milli bir formda sunulduysa, Evangelistler de Hıristiyanlığı benzer şekilde yani Kırgız formunda sunarak Kırgızlar üzerinde etkili olmaya çalışmaktadırlar¹⁰⁶.

Evangelist misyonerler Hıristiyanlığın, Kırgız kültürüyle de örtüşebileceğini göstermek amacıyla papaz dâhil herkesin halı minderlere, yaşlı misafirlerin şeref koltuğuna ve gençlerin de girişe yakın bir yere oturabileceği şekilde düzenlenmiş bir kaç kilise açmışlardır. Ayrıca buralarda ilahiler, Kırgız enstrümanları eşliğinde Kırgızca söylenmektedir¹⁰⁷. Hatta Narin şehrindeki Baptist kilisesinde İslâm ile Hıristiyan motiflerinden oluşan karma bir ibadet bile yapılmaktadır. Büyük çoğunluğu etnik olarak Kırgız olan söz konusu

¹⁰⁴ Pelkmans, Culture' as a..., s. 886-887.

¹⁰⁵ Pelkmans, Culture' as a..., s. 885.

¹⁰⁶ Pelkmans, Culture' as a..., s. 887.

¹⁰⁷ Pelkmans, Culture' as a..., s. 887.

kilisenin mensupları, Hıristiyan olarak ibadet etmelerine karşın, ayinlerini Müslümanların duaları tarzında yapmaktadırlar¹⁰⁸.

Misyonerler ayrıca Hıristiyanlığın Rusların ve Almanların dini olarak kabul edilmesi anlayışını zayıflatabilmek için, din değiştirmekle bir Kırgızın yine Kırgız olarak kalacağı temasını işlemeye büyük önem vermektedirler¹⁰⁹.

Misyonerlerin, Kırgızların zihinlerini karıştırmaya yönelik olarak başvurdukları başka bir tedbir de Rus Ortodoks Hıristiyanlığı ile Protestan Hıristiyanlığı birbirinden farklı gösterme gayretleridir. Çünkü Kırgızlar, Ortodoks Hıristiyanlığı Rus dini olarak algılamaktadırlar. Bu da Kırgızlarda Çarlık Rusyası ve ateist Sovyet dönemini çağrıştırmaktadır. Evangelist misyonerler bu durumu fırsat olarak değerlendirmişler ve kendi anlayışlarının Ortodokslardan farklı olduğunu belirtmişlerdir¹¹⁰.

Sonuç

Geçmişte birkaç kez dinî veya siyasî nüfuz mücadelesine sahne olan Türkistan, sahip olduğu petrol ve doğalgaz gibi kaynaklar nedeniyle günümüzde de bölgede etkin olmak isteyen ABD başta olmak üzere güçlü Avrupa devletleri öncülüğünde Hıristiyan misyonerliği şeklinde ifade edilebilecek bir dinî-siyasî nüfuz mücadelesi ile karşı karşıyadır.

Türkistan'daki Müslüman Türk halkları Moğol istilas ve Çarlık Rusyası ve Sovyet hâkimiyetlerini askerî ve siyasî düzeyde tutabilmişler iken, bağımsızlık ile başlayan süreçte çok yoğun bir şekilde yürütülen misyonerlik faaliyetleri karşısında önceki direnci gösterememişlerdir. Bunda, daha çok Sovyet döneminde yürütülen din karşıtı politikalar etkili olmuştur. Bölge ülkelerinden olan Kırgızistan, söz konusu nüfuz hareketinden etkilenen Türk cumhuriyetlerinin başında gelir. Rusya, ABD ve Çin arasında denge politikası izlemeye çalışması, toprakları üzerinde hem Rusya hem de ABD'ye askerî üs tahsis etmesi, demokratikleşme hareketinde önemli gelişmeler kaydetmesi ve Türk cumhuriyetleri arasında en fakiri olması gibi sosyal, ekonomik, kültürel ve jeopolitik sebepler

¹⁰⁸ Bkz. "Kyrgyzstan", *International Religious Freedom Report*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2001/5598.htm>, 10.03.2008; "Kyrgyzstan", *International Religious Freedom Report 2002*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2002/13943.htm>, 10.03.2008; "Kyrgyzstan", *International Religious Freedom Report 2005*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2005/51562.htm>, 10.03.2008.

¹⁰⁹ Pelkmans, *Culture' as a...*, s. 885.

¹¹⁰ Pelkmans, *Culture' as a...*, s. 886.

Kırgızistan'ı misyonerlik faaliyetleri karşısında savunmasız bırakmıştır.

Uluslararası teşkilatların siyasî ve ekonomik destekleri, soğuk savaş sonrasında oluşan uluslararası konjonktür, demokratikleşme, çoğulculuk, diyalog ve tolerans gibi evrensel değerlerin istismarı, radikal hareketlerden duyulan endişe, radikal İslâmî hareket olarak nitelendirilenler hariç yetkili makamlardan izin alan her türlü dinî akımın her hangi bir kısıtlamaya uğramaksızın serbestçe faaliyet gösterebilmesi ve hatta onlara faaliyetlerini kolaylaştıracak pek çok imkânın sunulması ve misyonerlik faaliyetlerinde geliştirilen yöntemler ülkeye yönelik dinî nüfuz hareketini kolaylaştıran etkenlerdendir.

Devlet yöneticileri, diğer dinî grupları, radikal İslâmî hareketleri dengeleyici bir unsur olarak görmüşlerdir. Bu da, devlet-sivil toplum örgütleri-kilise üçgeni arasında güçlü bir işbirliği gerçekleştiren misyonerleri oldukça etkili bir konuma getirmiştir.

Misyonerler en fazla dinî bilgisi yetersiz ve ekonomik zorluklar içinde bulunanlar üzerinde etkili olmaktadır. Bu sebeple özellikle üniversite gençliği olmak üzere toplumun dinî bilgi düzeyini yükseltmeye yönelik birtakım tedbirler alınmalıdır. Bu çerçevede:

-Yeni yetişen genç nesli İslâm medeniyeti ile buluşturmak amacıyla üniversitelerin çevresinde *İslâm Kültür Merkezleri* açılabilir,

-Klasik medrese sistemine göre öğretime devam eden din eğitimi kurumlarının program ve donanımları misyonerlik faaliyetleri göz önüne alınarak yeniden düzenlenebilir,

-Geleneksel kurumlarda yetişmiş olan din görevlileri, daha donanımlı hale getirilebilmek amacıyla, misyonerlik faaliyetlerinin tanıtılacağı ve genç kesime hitap edebilecek bilgi ve becerilerin kazandırılacağı hizmet-içi eğitim kurslarına alınabilir,

-Ülkenin sosyal ve ekonomik durumunun iyileşmesine katkı sağlamak amacıyla diğer Müslüman ülkelerdeki gönüllü kuruluşlar ile ülkede faaliyet gösteren gönüllü kuruluşlar arasında dayanışma sağlanabilir,

-Yurt dışına giden iş gücünü azaltmak ve ülkede istihdamı arttırmak amacıyla diğer Müslüman ülkelerdeki müteşebbis iş adamları ülkede yatırım yapmaya teşvik edilebilir.

Kaynakça

Adamson, Fiona B., "Global Liberalism Versus Political Islam: Competing Ideological Frameworks in International Politics", *International Studies Review*, c. 7, 2005, ss. 547-569.

- , Fiona B., "International Democracy Assistance in Uzbekistan and Kyrgyzstan: Building Civil Society From The Outside?", *Uzbekistan and Kyrgyzstan*, ed. Mendelson, Sarah E. - Glenn, John K., New York 2002, ss. 177-206.
- Akiner, Shirin, "The Politicisation of Islam in Postsoviet Central Asia", *Religion, State and Society*, c. 31, sy. 2, 2003, ss. 97-122.
- Alert Series Kyrgyzstan Political Conditions in the Post-Soviet Era*, INS Resource Information Center, Washington, Eylül 1993, www.uscis.gov/files/nativedocuments/kyrgyz93.pdf, 12.03.2008
- Anderson, John, "Creating a Framework for Civil Society in Kyrgyzstan", *Europe-Asia Studies*, c. 52, sy. 1, Ocak 2000, ss. 77-93.
- , John, "Social, Political, and Institutional Constraints on Religious Pluralism in Central Asia", *Journal of Contemporary Religion*, c. 17, sy. 2, 2002, ss. 181-196.
- "Approximate 2000 Global Mission Statistics", *The State of World Evangelization*, <http://www.missionfrontiers.org/newslinks/statewe.htm>, 01.03.2008.
- Botoiarova, Nuska, *Islamic Fundamentalism in Post-Soviet Uzbekistan and Kyrgyzstan: Real or Imagined Threat*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ SBE, 2005.
- Cornell, Svante E.- Spector, Regine A., "Central Asia: More than Islamic Extremists", *The Washington Quarterly*, c. 25, sy. 1, Kış 2002, ss. 193-206.
- Erdem, Mustafa, "Misyonerlik ve Kırgızistan'da Misyoner Faaliyetler", *Dinî Araştırmalar*, Ocak-Nisan 1999, c. 1, sy. 3, ss. 5-42.
- , Mustafa, *Misyonerlik Faaliyetleri ve Türkiye*, Ankara 2005.
- Ergeshbaev, Uran, "External Labor Migration of Kyrgyzstan's Indigenous Population and Its Socio-Economic Consequences", *Central Eurasian Studies Review*, c. 5, sy. 2, Yaz 2006, ss. 40-43.
- Erol, Mehmet Seyfettin, "Orta Asya ve Kafkaslarda Mistik-Hümanistik Güç Oyunu: Misyonerlik Faaliyetleri", *Stratejik Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, c. 1, sy. 10, Şubat 2001, ss. 5-17.
- Erşahin, Seyfettin, "Türkistan'da Misyonerlik Faaliyetleri (Kırgızistan Örneği)", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 34, sy. 3, Temmuz-Ağustos-Eylül 1998, ss. 95-114.
- Fisher, Uri J., *U.S. Post-Cold War Foreign Policy in Central Asia: Offensive and Defensive Realism Considered*,

http://www.streitcouncil.org/content/pdf_and_doc/uri%20fisher%202002.pdf.pdf, 04.03.2008.

- Fletcher, Joseph F. - Sergeev, Boris, "Islam and Intolerance in Central Asia: The Case of Kyrgyzstan", *Europe-Asia Studies*, c. 54, sy. 2, Mart 2002, ss. 251-275.
- Freedman, Eric - Chang, Kuang-Kuo, "Religious News and Controversies in Central Asia: a Case Study of a Western 'Christian Initiative' News Service", *Religion, State and Society*, c. 35, sy. 4, Aralık 2007, ss. 355-371.
- Graham, Don, "Hidden Millions: Central Asian Muslims Migrate to Russia", Baptist Press, <http://www.bpnews.net/bpnews.asp?id=27107>, 28.02.2008.
- Haghighi, Mehrdad, "Changing Dynamics of Islamic Politics in Central Asia", *The Muslim World*, c. 92, Sonbahar 2002, ss. 315-331.
- Hanciles, Jehu J., "Transformations within Global Christianity and The Western Missionary Enterprise", *Mission Focus*, c. 14, Indiana 2006, ss. 4-27.
- Heyat, Farideh, "Re-Islamisation in Kyrgyzstan: Gender, New Poverty and the Moral Dimension", *Central Asian Survey*, c. 23, sy. 3, 2004, ss. 275-287.
- İnanđı, İsa, "Türk Dünyasında Misyonerlik", *Bilig (Bilim ve Kültür Dergisi)*, sy. 2, Yaz 1996, ss. 34-46.
- Karakozuev, Mirtemir, *Oş'daki Misyoner Evangelistler*, Mezuniyet Tezi, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Oş/Kırgızistan 2001.
- Kavuncu, Orhan, "Türkistan Cumhuriyetlerinde İslâm ve Müslüman İmajı", *Müslüman İmajı (Kutlu Doğum Haftası 1995)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, ss.155-160.
- Kongar, Emre, "Din Siyaset ve Terör", *Aydınlanma*, http://www.kongar.org/aydinlanma/2003/393_Din_Siyaset_ve_Terror.php, 18.03.2008.
- Kutlu, Sönmez, "Sovyet sonrası dönemde Türkistan'da Misyoloji ve İnkültürasyon (Kırgızistan örneği)", *Dinler Tarihi Araştırmaları - III Hristiyanlı Dünü, Bugünü ve Geleceği*, Ankara 2002, ss. 435-446.
- Küçüköğlü, Bayram, *Misyonerlik Faaliyetleri ve Türk Dünyasına Yönelik Çalışmaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü SBE, Gebze 2003.
- "Kyrgyz Political Expert: The Problem Migration Kyrgyzstan is Vital as Never Before", <http://www.anakstore.com/kyrgyz-political-expert-720211.html>, 10.03.2008.

- “Kyrgyzstan”, *International Religious Freedom Report 2002*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2002/13943.htm>, 16.03.2008.
- “Kyrgyzstan”, *International Religious Freedom Report 2004*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2004/35464.htm>, 16.03.2008.
- “Kyrgyzstan”, *International Religious Freedom Report 2005*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2005/51562.htm>, 16.03.2008.
- “Kyrgyzstan”, *International Religious Freedom Report 2007*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2007/90230.htm>, 16.03.2008.
- “Kyrgyzstan”, *International Religious Freedom Report*, <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2001/5598.htm>, 16.03.2008.
- Moldaliev, Orozbek, "An Incongruous War in the Valley of Poison: The Religious Conflict in Southern Kyrgyzstan", *Central Asia and the Caucasus*, c. 1, 2000, ss. 11–20, <http://www.ca-c.org/journal/eng-01-2000/03.moldaliev.shtml>, 09.03.2008.
- Mukhametrakhimova, Saule, “Perception and Treatment of the ‘Extremist’ Islamic Group Hizb ut-Tahrir by Central Asian Governments”, *China and Eurasia Forum Quarterly*, c. 4, sy. 2, 2006, ss. 49–54.
- Murzaraimoğlu, Bakıt, *Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan’da Faaliyet Gösteren Hıristiyan Kökenli Misyoner Gruplar*, Yüksek Lisans Tezi, AÜ SBE, Ankara 2000.
- , Bakıt, *Baptizm ve Kırgızistan’da Baptist Faaliyetler*, Doktora Tezi, AÜ SBE, Ankara 2003.
- Norbayeva, Rauza, *Din İşleriyle Sorumlu Devlet Acentesinin Faaliyeti*, Mezuniyet Tezi, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Oş/Kırgızistan 1998.
- Pelkmans, Mathijs, “Asymmetries on the ‘Religious Market’ in Kyrgyzstan”, *The Postsocialist Religious Question: Faith and power in Central Asia and East-Central Europe*, ed. Chris Hann vd., Münster 2006, ss. 29-46. (Asymmetries...)
- , Mathijs, “Culture’ as a Tool and an Obstacle: Missionary Encounters in Post-Soviet Kyrgyzstan”, *Journal of the Royal Anthropological Institute*, c. 13, sy. 4, Aralık 2007, ss. 881-899. (Culture’ as a...)
- Petros, Tiffany, “Islam in Central Asia: The Emergence and Growth of Radicalism in the Post-Communist Era”, *The Tracks of Tamerlane: Central Asia’s Path to the 21st Century*, Ed. Dan

- Burghart, Theresa Sabonis-Helf, Washington 2004, ss. 139–155.
- Peyrouse, Sebastien, “Christianity and Nationality in Soviet and Post-Soviet Central Asia: Mutual Intrusions and Instrumentalizations”, *Nationalities Papers*, c. 32, sy. 3, Eylül 2004, ss. 651–674.
- Progler, Yusef J., “Islamic Imagery and American Policy”, *Covering Islam: Challenges & Opportunities for Media in the Global Village* (Ed. Syed Farid Alatas), Singapore 2005, ss. 53–88.
- Rotar, Igor, “Kyrgyzstan: Intolerance Against Christians Highlighted by Murder”, *F18News*, 17 February 2006, http://www.forum18.org/Archive.php?article_id=729, 10.03.2008.
- , Igor, “Kyrgyzstan: Religious Freedom Survey”, *F18News*, 7 Ocak 2004, http://www.forum18.org/Archive.php?article_id=222, 10.03.2008.
- Tabyshalieva, Anara, “Hizb-ut-Tahrir’s Increasing Activity in Central Asia”, *Central Asia - Caucasus Analyst*, 14 Ocak 2004, http://www.cacianalyst.org/view_article.php?Articleid=2016&SMSESSION=NO, 09.03.2008.
- Tazmini, Ghoncheh, “The Islamic Revival in Central Asia: a Potent Force or a Misconception?”, *Central Asian Survey*, c. 20, No.1, 2001, ss. 63–83.
- “the Kyrgyz Republic”, *Countries and Regions*, http://www.mofat.go.kr/english/regions/europe/20070803/1_312.jsp, 04.03.2008.
- “the World Council of Churches and the Ecumenical Movement”, *World Council of Churches*, <http://www.oikoumene.org/en/who-are-we/background.html>, 18.03.2008.
- Turan, Ömer, “Avrasya Coğrafyasında Misyonerlik Faaliyetleri”, <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=40&yazi=23>, 30.12.2007.
- Tüğen, Kâmil, *Kırgızistan’dan Notlar*, Bişkek 2002.
- Yulboldiev, Eldiyarbak, *Oş Bölgesindeki Hıristiyan Misyonerlerin Faaliyetleri*, Mezuniyet Tezi, Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Oş/Kırgızistan 2005.